

KNIHOVNY PRO PRAVOU HEMISFÉRU

Dana Kupcová

Každý jednostranný vývoj vede nutně k deformacím z přebytku na jedné straně a atrofii z neužívání na straně druhé. Pro zdravý vývoj ať jednotlivce či společnosti je nutná rovnováha. Současný vývoj jednoznačně preferuje technokratické pojetí společnosti, protože právě takové pojetí je zárukou pokračování konzumního životního stylu, zaměřeného na soutěživost, výkon a úspěch a ten je zase nezbytným stimulem pro trvalý rozvoj ekonomických aktivit. Přibývá však vědců ze všech vědních oborů, kteří stále častěji a stále hlasitěji upozorňují na to, že cesta tímto směrem již vyčerpala všechny své možnosti a stala se cestou ke globální katastrofě. Přibývá hlasů příklánějících se k alternativnímu vývoji lidské společnosti, založenému na omezení osobní spotřeby, orientaci na duchovní sféru lidského života, tvořivost, kreativitu a využití intuice jako vyrovnávacího elementu k jednostrannému přečeňování analytického racionálního myšlení.

Neurofyziologové zabývající se výzkumem lidského mozku objevili a prokázali, že každá mozková hemisféra plní přesně vymezené funkce. Levá je spojena s analytickým a logickým myšlením a komunikací založenou na matematických konceptech, pravá s holistickým myšlením a celostním chápáním, prostorovými vztahy, kreativitou a pod. Obě hemisféry spolu sice komunikují, ale pracují nezávisle na sobě. Již několik století se pokrok orientuje na výsledky práce levé poloviny lidského mozku, zatímco pravá nachází své uplatnění jen v oblasti umělecké tvorby. Pro přežití lidského druhu na této planetě se jeví stále důležitější obnovení harmonie i v práci mozku. A je pochopitelné, že cesta k této harmonii musí vést přes preferování toho, co bylo tak dlouho zanedbáváno.

Na první pohled se může zdát, že mezi těmito vágními úvahami, které navíc ještě nejsou společností ani obecně uznávány, a situací a perspektivami veřejných knihoven u nás, není žádná souvislost, která by ospravedlnila takto pojatý úvod k zadané problematice.

Dopřejme si ale poněkud troufalou paralelu: hovoříme-li o funkci veřejných knihoven v současnosti a budoucnosti, ozývá se na prvním místě jednoznačně jejich funkce informační. Toto pojetí je již tak usazené ve vědomí odborné veřejnosti, že jeho zpochybnění zavání rouháním. Ale podíváme-li se na celou věc důkladněji, zjistíme, že právě ona preferovaná informační funkce,

související s technizací a automatizací informačních a knihovnických procesů, která je v centru naší pozornosti, je zcela jednoznačně spojena s trendy, ke kterým vede život ovládaný levou polovinou mozku. A právě jen v takových souvislostech se ozývají skeptické úvahy na téma budoucnosti knihy a knihovny v takové podobě, v jaké je známe dnes. Koncepte elektronických knihoven, informačních dálnic, přímého napojení na světové databáze – to je nám prezentováno jako naše jediná možnost pro budoucnost. A my se ji učíme chápat a uznávat, a pokud se v nás občas ozve červík pochybnosti, máme sklon ho potlačovat a obviňovat se ze zpátečnictví a neschopnosti přizpůsobit se požadavkům dneška.

Dovolme si na chvíli rezignovat na svou odbornou prestiž lidí, kteří vědí, která je ta jediná správná cesta pro české knihovnictví, kteří vědí, jak je to v Evropě a v Americe a jak budeme vedle, když je nebudeme následovat a dopřejme si chvíli nezávažného uvažování s použitím právě té pravé poloviny našeho mozku.

Zpochybňovat nutnost informatizace společnosti, širokého přístupu lidí k informacím všeho druhu by bylo bláhové. Pokrok v této oblasti lidské činnosti je nutnou podmínkou pro pokrok ve všem ostatním. Je však opravdu tou nejpravděpodobnější alternativou, že přístup k informacím budou jednotlivcům zprostředkovávat veřejně přístupné instituce? Všeobecně se ví, že zřizování a provozování informačních služeb databázového typu není nikterak levnou záležitostí. Je tedy otázkou kolik knihoven u nás, do jaké míry a za jakou cenu bude moci svým uživatelům nabídnout vstup do velkých veřejně přístupných bází. Další otázkou je, jaké procento potřebných lidí si tyto služby vyžádá právě v knihovně, když vývojové trendy ukazují spíš na daleko širší využití domácích počítačů pro profesní potřeby, protože se předpokládá, že podstatně více lidí bude právě díky výpočetní a komunikační technice pracovat doma. A budou to pravděpodobně především lidé, zabývající se intelektuálními činnostmi, ať už ve vědě, technice, ekonomice či obchodě. A je také víc než pravděpodobné, že informační služby se stanou předmětem podnikání komerčních institucí, které si budou moci dovolit, právě díky svému komerčnímu charakteru, kupovat vstupy do daleko většího okruhu databází. Je tedy možné do jisté míry zprostředkovatelskou funkci knihoven v informačním byznysu zpochybnit. Jistě, knihovny budou mít možnost zprostředkovat určitý okruh informací, protože budou jistě i volně přístupné veřejné báze, ale ty budou volně přístupné asi také každému. Obávám se, že než české knihovny stihnou vybudovat potřebné informační dálnice, silnice a pěšinky na takové úrovni a v takovém rozsahu, aby to podstatně změnilo jejich základní funkce, bude otázka přístupu k informacím technicky vyřešena zcela jiným způsobem.

Zužovat vědomě funkci knihoven – a tady mám na mysli veřejné knihovny s výjimkou SVK, jejichž funkce je třeba dle mého soudu definovat samostatně

– je dle mého soudu nerozumné. A přece se to děje. V koncepčních materiálech, úvahách, nejrůznějších obranných aktech knihoven a knihovníků se setkáváme s pojetím knihovny jako informačního centra, jako jediným pojetím schopným obhájit právo knihoven v městech a obcích na existenci a rozvoj.

Problematika četby a percepce literárního díla a problematika knihovny jako instituce, zprostředkující intelektuální a emoční zážitky, které mohou mít hluboký vliv na formování osobnosti, hodnotových orientací, komunikačních schopností, míru sociální adaptability jednotlivce a další aspekty vývoje lidských bytostí, které budou pravděpodobně víc než míra informovanosti rozhodovat nejen o směru cesty, ale o samotné existenci lidstva, tyto otázky jakoby zcela zmizely ze zorného pole zájmu knihovníků. Vlastně zmizely. Nikdy se do něj u nás nedostaly, rozhodně ne v takovém rozsahu, jaký by byl úměrný jejich důležitosti. Ideologické pojetí funkce veřejných knihoven, které mimochodem bylo postaveno právě na pochopení a zneužití schopnosti literatury ovlivňovat myšlení a cítění lidí, bylo nahrazeno pojetím informačním dřív, než se kdokoli stačil postavit na obranu samozřejmých a přirozených funkcí, které knihovny řadí mezi tradičně nejvyužívanější kulturní instituce. Instituce, které jsou vyhledávány zcela spontánně všemi věkovými, vzdělanostními i sociálními skupinami obyvatel. Dovolují si postavit se na obranu této základní a přirozené funkce, kterou je půjčování knih a povídání si o nich a troufám si tvrdit, že tato funkce je pro většinu lidí, ať už do knihovny chodí nebo ne, tou zdaleka nejdůležitější a to nejen dnes, ale i do budoucna. Dovolují si tvrdit, že knihy nepřestanou být pro lidi důležité ani v očekávaném a obávaném 21. století, nazývaném se zbožnou úctou, obdivem i strachem stoletím informací a informační revoluce. Troufám si tvrdit, že lidé se nebudou chtít rozloučit s knihami stejně, jako se nechtějí rozloučit s divadlem, hudbou, obrazy. Nebudou se s nimi chtít rozloučit proto, že jim slouží mimo jiné jako nenahraditelný zdroj prožitků a pocitů. Četba a získávání informací se stanou zcela oddělenými a odlišnými kategoriemi lidských aktivit. To rozhodně. Dokonce si troufám tvrdit, že emoční prožitky zprostředkované vnímáním uměleckého díla budou pro lidi stále důležitější, jako jedny z mála bezprostředních prožitků neprezentovaných prostřednictvím technických médií. Není to konec konců jen můj názor. Robert Jungk ve své esejí *Pohled do budoucnosti*, kterou můžete najít na posledních stránkách *Kroniky lidstva*, uvažuje o tom, že až kniha, díky vývoji informačních technologií, přestane být jako nosič informací předmětem zájmu ekonomie a moci, nejen že si udrží své místo, ale dokonce si ho upevní. V ní totiž dostane možnost projevu pravá strana mozku, počítači a následnými technologiemi zanedbávaná, působit proti jednostranné deformaci duchovních schopností lidstva, které ke svému přežití potřebuje i to nevypočitatelné.

Přijmeme-li tento názor jako východisko svých úvah pro koncipování

tváře veřejných knihoven, pak stěží budeme moci pominout fakt, že zachová-li si kniha i v budoucnosti svou funkci nositele nejen poznání, ale i zdroje emotivních a duchovních prožitků, a že tato její funkce dokonce nabude na významu, budeme nuceni připustit i to, že knihovny, projektované a provozované jako instituce, jejich funkcí je prožitky tohoto druhu zprostředkovávat, mají budoucnost přinejmenším stejně obtížně zpochybnitelnou jako instituce sloužící zprostředkování informací.

Měli bychom asi ve větší míře ctít rozdíl ve vnímání knihy jako zdroje informací a knihy jako umělecké výpovědi a vyvozovat z tohoto rozdílu i zcela konkrétní rozdíly v jejich prezentaci v knihovnách. Pak by nám snad nemusely znít absurdně představy o knihovnách jako tichých a kultivovaných místech s dostatkem prostoru nejen pro knihy, ale i pro lidi, kteří s nimi chtějí strávit chvíli času v prostředí, které je pro takovou činnost motivující a knihovníky, kteří víc než jakoukoliv jinou, hrají v tomto prostředí roli zasvěcených průvodců.

Nejblíže se k tomuto pojetí veřejných knihoven dostávají pracovnice dětských oddělení. Jejich poznatky a snaha reagovat na stagnující až klesající úroveň dětského čtenářství novou orientací práce i novým pojetím charakteru prostředí a atmosféry dětských oddělení je tím nejlepším, co bylo na poli formování nových funkcí veřejných knihoven v poslední době vykonáno, ač tomu věnovali pozornost právě jen ti pracovníci dětských oddělení, které daná situace znepokojuje. Vnímají totiž nejen pokles v kvalitě čtenářství, jeho ohrožení technickými masmédií a spotřební orientací projevující se už i u dětí, ale také často tápavou a neuvědomělou, o to však silnější touhu dětí po komunikaci, sdílení zážitků a prostoru, ve kterém by byly vítanými hosty, pro které má vždy někdo čas.

Orientace na vnímání četby jako emotivního a duchovního zážitku, rozvíjejícího tvůrčí, morální a plněm slova smyslu člověčí hodnoty, by však neměla zůstat omezena na dětská oddělení. Měla by se stát základní, veřejně proklamovanou a preferovanou funkcí každé veřejné knihovny. Měli bychom být schopni formulovat na vysoce profesionální úrovni fakt, že veřejné knihovny slouží k půjčování knih všem skupinám obyvatelstva a to že je jejich základní a zcela nezastupitelnou funkcí, protože literatura je jedním z nejmocnějších nástrojů ke kultivaci a humanizaci člověka, což jsou nutné atributy jeho existence, nemá-li zahubit svou činností a jejími produkty sám sebe. Tato a žádná jiná funkce zajistila knihovnám trvalý zájem ne zanedbatelné části obyvatelstva, a všechny další jsou k ní dodatečně implantovány z nejrůznějších důvodů. Nejčastějším důvodem je však náš vlastní nepochopitelný stud nad tím, že existujeme proto, abychom půjčovali lidem knížky, i když je to ne-li jediný, tak určitě hlavní důvod, proč k nám chodí přes 90 % našich čtenářů. Jako by to bylo málo, jako by to snižovalo náš význam a naši prestiž v našich

vlastních očích. Nejenže bez reptání přijímáme, ale snaživě sami vymýšlíme a nabízíme nejrůznější doplňky a vylepšení této základní přirozené funkce, jako by se nám zdálo, že nebudeme-li ji mít přizdobenou oblohou výchovného, ideologického, informačního či jiného – právě obecně uznávaného – společenského poslání, může být zpochybněn nejen náš význam, ale i naše právo na existenci.

Jsem stále víc přesvědčena o tom, že je to právě tenhle kardinální „knihovnický mindrák“, který nám brání vytvořit skutečně kvalitní a dostatečně přesvědčivou koncepci veřejných knihoven, kterou stále citelněji postrádáme, protože bez ní jsou marné naše stesky po větším uznání a respektu těch, kteří rozhodují o naší existenci a podmínkách naší práce.

Zkusme se tedy zamyslet nad teoriemi o funkcích pravé mozkové hemisféry, potřebě rozvíjet její schopnosti u všech lidí tak dlouho a tak důsledně, až se produkty její činnosti stanou stejně obecně nutnými jako produkty činnosti její levé sestřičky, která nám díky naší přebujelé péči, hrozí přerůst přes hlavu.

Nevím, bude-li se nám to líbit. Je to pole neorané a je na něm jen těžko možné používat jako pracovního nástroje nejnovějších technických vymožeností místo výsledků činnosti naší vlastní pravé hemisféry. Navíc zjistíme, odvážíme-li se tímto směrem, že to co potřebujeme nejvíc, nejsou ani tak sítě knihoven vybavené kompatibilní technikou, které jsou jen dalším vývojovým stupněm na cestě od husího brka máčeného v rozpatlaných sazích, jako vlastní tvůrčí potenciál a vzdělání trochu jiného směru než je stávající manažersko inženýrská orientace. Nebo se vám zdá zcela přirozené a žádoucí, že knihovníci veřejných knihoven se lépe orientují ve výpočetní technice a metodách marketingu než literatuře, otázkách mezilidské komunikace a bez uzardění i v oborech tak obecně lidských jako je filosofie a psychologie?

Přijměme tezi, že existence a význam veřejné knihovny ve společnosti i její místo v ní, je dáno významem a funkcí knihy a četby v lidském životě a to dokonce bez ohledu na to, do jaké míry si oficielní představitelé společnosti význam a funkci knihy a četby uvědomují. A začněme budovat a formulovat koncepci veřejných knihoven právě z tohoto místa. Zbavme se potřeby zahalovat ten hlavní důvod, pro který nás denně navštěvují tisíce lidí, matoucími proklamacemi o vlastním významu a možná najdeme i společnou platformu pro vybudování alternativní koncepce veřejných knihoven postavenou na faktu, že lidé k nám chodí, protože si chtějí a přejí číst. Nutné ji potřebujeme. Především sami pro sebe a až v návaznosti na nové sebevědomí, které jejím naplňováním můžeme získat, na argumentaci pro ty, kteří rozhodují o tom, kolik peněz mohou a chtějí do naší činnosti investovat. Dovolila jsem si ve svém příspěvku velmi osobní polohu. Víím o tom a omlouvám se za ni. Je výrazem obav o stav a vývoj českých knihoven, kterým se kdysi

říkalo lidové, aby se oddělily od těch, kterým se do dneška říká vědecké. Jsou to obavy mimo jiné i ředitelky knihovny, která, pokud jde o materiální zabezpečení její činnosti, patří bez přehánění k těm nejpotřebnějším. Ale ani problematická situace Knihovny města Ostravy, pokud jde o její umístění, technické vybavení, prostředky na provoz a hlavě nákup literatury, nepřevažuje nad pocitem, že situace všech knihoven podobného zaměření se stane daleko problematičtější, nebudeme-li ochotni a schopni překonat dnešní zavádějící pohled na funkci veřejných knihoven novou, humanisticky orientovanou koncepcí, formulující především to, čím knihovna lidem a ne státu nebo obci je a nebude se omezovat na to, jaké technické prostředky ke své práci používá a jakými systémy disponuje.